

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

Klasická archeologie

Autoreferát – teze disertační práce

Publicum Portorium Illyrici a Mithraismus v Dunajské oblasti

Mgr. Juraj Sarkisjan

studijní obor: Klasická archeologie
vedoucí práce: PhDr. Pavel Titz, Ph.D.

2022

Tézy dizertačnej práce:

Publicum Portorium Illyrici a Mithraismus v Dunajskej oblasti

Predstavenie dizertačnej práce

Dizertačná práca sa venuje komplexnému spracovaniu monumentálnych epigrafických pamiatok objavených v Dunajskej oblasti zachytávajúcej aktivitu dvoch špecifických skupín obyvateľov Rímskej ríše medzi 2. a 4. st. n.l. Nápisy oboch skupín sa objavujú v rámci celej Dunajskej oblasti a pri oboch je možné určiť výraznú koncentráciu nápisov v provincii Panónia Superior. Rozvoj a kontinuita oboch skupín boli zároveň úzko späté s mestským životom, ktorý prinášal nové možnosti a to nielen v rámci materiálneho, ale aj duchovného sveta v podobe nových obyčajov, zvyklostí a náboženstiev.

Prvou skupinou sú členovia *Publica Portoria Illyrici a Portoria Ripa Thracicae*, ktorých prvé nápisy je možné datovať už okolo roku 100 n.l. v oblasti Moesie Inferior a od 1. pol. 2. st. n.l. v oblasti Panónie Superior a Norikum. Títo jedinci mali na starosti výber portoria, ktoré by sme v prenesenom význame mohli nazvať clom, a ich pôsobisko bolo úzko späté so stanicami, ktoré sa nachádzali na dôležitých cestných úsekoch, väčšinou na prechode medzi provinciami, alebo jednotlivými colnými okrskami. Druhou skupinou sú uctievači kultu boha Mithru, ktorý je v odbornej, ale aj v laickej verejnosti pomerne dobre známy. Jedná sa o tzv. kult malých skupín, ktorý sa začal šíriť na prelome 1. a 2. st. n.l. naprieč celou Dunajskou oblasťou.

Časové vymedzenie práce

Začiatok časového horizontu je v prípade tejto práce určený na prelome 1. a 2. st. n.l., kedy boli objavené prvé mithraistické a portoriové nápisy v Moesii Inferior, (zhodou okolností jeden z prvých mithraistických nálezov dedikoval člen Portoria Ripa Thraciae - Melichrysus) a v Panónii Superior. Je to zároveň obdobie kedy sa upevňovala pozícia Ríma v Dunajských provinciách vďaka intenzívnejšiemu využívaniu riečnej siete a umožneniu plne využiť tok Dunaja na prepravu tovaru medzi provinciami. K významnému rozvoju Publica Portoria Illyrici nastáva po príchode

T. Júlia Saturnina, ktorý sa stal *conductorom* niekedy okolo roku 146 n.l., počas vlády cisára Antonia Pia. Tento rozvoj je spájaný aj so zvyšovaním dedikácie monumentálnych epigrafických artefaktov. K postupnému znižovaniu frekvencie akou sa portoriové nápisy objavovali v rámci skúmanej oblasti dochádza po prevzatí *Publica Portoria Illyrici* štátom niekedy medzi rokmi 170 - 175 n.l. a od roku 225 n.l. nastáva obdobie kedy sa táto frekvencia, ale aj možnosť vytvoriť prepojenie medzi jednotlivcami z nápisov vytráca.

Teritoriálne vymedzenie predmetu práce

Rámcovanie skúmaného regiónu bolo určené na základe viacerých faktorov, ktoré do veľkej miery prispeli k neštandardnej ploche skúmanej oblasti. Dunajské provincie vnímame ako jednu z hlavných makrojednotiek Rímskej ríše, avšak termín ako taký má pomerne krátku históriu a je možné ho datovať len do 18. až 19. st. n.l. Ak by bola skúmaná oblasť rámcovaná len na základe tohto pojmu, skúmal by som len provincie Raetia, Norikum, Panónia Superior a Inferior, Moesia Superior a Inferior a Dácia, čiže územie severne od Álp až po Čierne more. Napriek tomu, že sa jedná o veľmi rozľahlú oblasť, v našom prípade toto vymedzenie nepostačuje. Hlavným dôvodom sú ekonomické a demografické prepojenia týchto Dunajských provincií na susedné provincie. Bolo preto potrebné jasne definovať pravidlo, pri ktorom by bolo zmysluplné pridať do skúmanej oblasti ďalšiu provinciu. Tou hranicou bol práve rozptýl nápisov dedikovaných členmi *Publica portoria Illyrici* a *Portoria Ripa Thracicae*. Pre potreby tejto dizertačnej práce som pre túto oblasť bol nútení vytvoriť nový termín Dunajská oblasť, ktorý nie je stanoveným odborným termínom, ale zastrešuje pomenovanie tejto skúmanej oblasti.

Výsledky

V rámci kapitoly zaoberajúcej sa všeobecnými historickými, geografickými a demografickými faktami boli pre lepšie pochopenie skúmaných provincií zhrnuté základné informácie. Cieľom bolo najmä priblížiť skúmané prostredie do takej miery, aby bolo možné porozumieť, ako sa jednotlivé provincie vyvíjali pod vplyvom rôznych dramatických zmien.

Vzhľadom na špecializáciu práce som sa sústredil najmä na rozvoj hlavných mestských osídlení a mestské obyvateľstvo vo všeobecnosti z dôvodu dynamickej koncentrácie ľudí. Pri väčšej koncentrácii ľudí sa totiž zvyšuje pravdepodobnosť, že sa jednotlivec stretne s novými myšlienkami, jazykmi, ale aj náboženskými preferenciami, ktoré sa potom môžu šíriť oveľa efektívnejšie a viditeľnejšie. Spolu s mestami pre môj výskum však boli dôležité aj cesty, ktoré jednak prinášali tieto nové rôznorodé elementy do mesta, ale predovšetkým od nich závisela úroveň prosperity. Dôvody prečo tomu tak bolo neboli len obchodné a finančné, ale aj kultúrne a najmä strategické. Bezpečnosť provincie závisela hlavne od schopnosti vojenských jednotiek efektívneho presunu na veľké vzdialenosti, ktorý zdokonaľované cesty umožňovali. Cesty tak získavali stále viac na dôležitosti a stali sa skutočnými tepnami Rímskej ríše, ktorá bola sieťou takmer 2000 miest. Vďaka tejto potrebe zefektívňovať prepojenie jednotlivých lokalít dochádza k nečakanému efektu, ktorým je bezprecedentné a ďalekosiahle šírenie nových náboženstiev a kultov.

V prípade kultu boha Mithru je rozširovanie evidentné nielen z množstva epigrafického materiálu, ale aj tzv. mithraeí slúžiacich ako svätyne. Oblúbenosť kultu však nebola rovnomerná naprieč celou skúmanou oblasťou. Vo viacerých prípadoch tak môžeme predpokladať, že mithraistické komunity neboli kontinuálne životaschopné. Svedčí o tom aj niekoľko nápisov mithraistov, ktorí zmieňujú rekonštrukciu spustnutých a opustených svätýň už na konci 2. st. n.l. Dôvodov, spôsobujúcich rozdiely v množstve epigrafického materiálu, môže byť viacero a nemusia súvisieť s absenciou kultu, ale s absenciou zvyku dedikovania nápisov. V niektorých prípadoch sú však rozdiely dostatočne veľké na to, aby bolo možné rozlišovať medzi úspešnou a neúspešnou akceptáciou tohto kultu v rámci obyvateľstva. Dobrým príkladom je masívna koncentrácia epigrafických nápisov a svätýň v oblasti tzv. jantárovej cesty od Aquileie do Carnunta (106 z 374 nápisov). Táto oblasť spolu s Aquincom a okolím (62 z 374 nápisov) a Virunom a juhovýchodnou časťou Norika (50 z 374 nápisov) tvorí okolo ~60% všetkých mithraistických nálezov z celého územia. Tieto tri oblasti však predstavujú po geografickej stránke asi len desatinu celkovej rozlohy skúmanej oblasti. Rovnako zaujímavý je aj ostrý kontrast týchto oblasti so susednými oblasťami početných Panónskych miest na riečnej sieti Sávy a Drávy, Dalmátskeho pobrežia, Norika s výnimkou jeho juhovýchodnej časti a obzvlášť Raetie. V týchto oblastiach sú sporadicky objavené aj svätyne, avšak vzhľadom na rozmedzie 150 - 250 rokov, kedy mithraizmus aktívne fungoval, je počet nápisov až zanedbateľný.

Vzhľadom na množstvo mithraistických nápisov, pri ktorých nie je možné pracovať s presnosťou na desaťročia, je nemožné s istotou určiť ako sa tento kult rozvíjal. Obzvlášť ak sa v mojej práci zaoberám najmä analýzou epigrafických monumentov a len jednou špecifickou komunitou. Touto komunitou, ktorej venujem celú nasledujúcu kapitolu, sú osoby zaoberajúce sa výberom portoria v Dunajskej oblasti, predovšetkým členovia *Publica Portoria Illyrici*.

Pre obyvateľov Dunajských provincií bolo *portorium* poplatkom za tovar a pre ríšu predstavoval dôležitý príjem. Celková výška vyzbieraných poplatkov závisela od množstva tovaru, ktorý prechádzal naprieč jednotlivými okrskami a teda úzko súvisela s potrebou rozvíjať obchodné a cestné siete. Napriek tomu, že sa štát staral o rozvoj cestnej siete, práva na prenájom výberu cla a daní sa verejne dražili už od starovekého Ríma a mohli ich tak získavať súkromníci na obdobie jedného *lustrum* – 5 rokov. V prípade *portoria Illyrici* však došlo k deviacii po roku 146 n.l., kedy sa stal *conductorom* T. Iulius Saturninus *conductorom* na takmer 20 rokov (146 – 165/6 n.l.). Počas tohto obdobia spolu s ďalším *conductorom* Q. Sabiniom Veranom (a pravdepodobne aj s C. Antoniom Rufiom) zveľaďujú a rozvíjajú výber *portoria* prakticky po celej Dunajskej oblasti.

Zároveň som v tejto kapitole určil oblasti a lokality, kde sa nachádzali stanice *Publica Portoria Illyrici*, v ktorých bolo *portorium* vyberané. Výsledkom bolo 26 staníc a iných dôležitých lokalít, ktoré bolo možné s vysokou pravdepodobnosťou určiť ako relevantné. Tieto stanice boli až v 20 prípadoch umiestnené na hraniciach provincií, alebo pri mori (Senia) a len v 6 prípadoch (Poetovio, Savaria, Porolissum, Ulpiana, Pons Augusti, Apulum) sa nachádzali vo vnútri provincií. *Portorium* bolo vyberané aj v rámci iných miest, avšak tento výber bol predovšetkým pod správou miestnej administratívy, s ktorou sa musel *conductor* dohodnúť. Scenár, kde by v každom väčšom meste bola stanica, ktorú by musel obsluhovať personál *conductora*, je veľmi ťažko predstaviteľná aj v prípade, ak by získal v rámci licencie menší okrsk.

Na záver tejto kapitoly zaoberajúcej sa *portoriumom*, som určil personálnu štruktúru funkcií, ktoré sa objavujú na nápisoch. Po tejto analýze je možné potvrdiť, že 5 najčastejších pozícií tvorí až 85% prípadov. Spomedzi 132 členov v rámci skúmanej oblasti, pri ktorých bolo možné určiť ich pozíciu, je najčastejšou pozíciou *vilicus* (56), *contrascriptor* (20), *procurator* (15), *conductor* (13), a *vilici vicarius* (11). Za nimi nasleduje *tabularius* (4), *circitores* (4), *scrutator* (4), *arcarius* (3) a *arcari vicarius* (1) a *tabularius et vilicus* (1). Tieto pozície v rámci Ilýrskeho portoria sú zároveň podobné s pozíciami, ktoré sú zachytené na nápisoch v iných provinciách a nedochádza tu z tohto regionálneho hľadiska ku žiadnej lokálnej odchýlke.

Cieľom poslednej kapitoly bolo postupné zlúčenie úvodnej časti zameranej na všeobecný prehľad a mithraizmus spolu s kapitolou zameranou na *portorium* z pohľadu jednotlivca. Vďaka jedinečnému charakteru portoriových nápisov je možné identifikovať unikátnu sieť, ktorú tvorili členovia *Publica Portoria Illyrici*. To okrem iného umožnilo vytvoriť hypotetickú rekonštrukciu sociálnej siete. Podkladom pre túto rekonštrukciu boli viaceré nápisy a historické udalosti umožňujúce zdôrazniť predovšetkým jednu dôležitú skutočnosť. Tou je rozdelenie oblasti Ilýrskeho colného okrsku na viacero častí.

Rozdelenie okrsku aspoň na dve časti je nespochybniteľné a spolu s touto skutočnosťou som s použitím ďalších nápisov a historických udalostí vytvorili viacozmernú sociálnu sieť, ktorá neodzrkadľuje len to, kde boli nápisy objavené, ale aj ich presné datovanie. Po reformách a prevode výberu *portoria* pod štátnu správu niekedy v rokoch 170 – 175 n.l., bolo datovanie nápisov zjednodušené najmä vďaka častému dedikovaniu epigrafických monumentov osobe cisára. Avšak po roku 175 n.l. dochádza aj k postupnému znižovaniu frekvencie nových monumentov až bola niekedy okolo roku 225 n.l. dosiahnutá štatisticky bezvýznamná úroveň.

V ďalšej podkapitole sa venujem náboženským preferenciám jednotlivcov, ktoré boli analyzované na základe epigrafických nápisov. Oblíbenosť mithraizmu medzi členmi *Publica portoria Illyrici* nie je prekvapením, ale v prípade tohto kultu som napriek tomu došiel k dvom záverom. Prvým je skutočne vysoká oblíbenosť tohto kultu medzi členmi v západnej časti. Tu som identifikoval až 32 mithraistov spomedzi 65 jednotlivcov objavujúcich sa na nápisoch dedikovanému božstvám. Druhým je štatistická bezvýznamnosť členov *Publica portoria Illyrici* v mithraistických komunitách na východe, kde je možné identifikovať len 5 mithraistov z 58 členov objavujúcich sa na nápisoch dedikovanému božstvu. Čo taktiež naznačuje samostatnosť týchto okruhov.

Pre doplnenie, v okolí Poetovia a v rámci celej západnej časti je štatisticky zaujímavá absencia nápisov, ktoré by boli dedikované cisárovi. Miernou deviáciou je aj pomerne významný počet osôb dedikujúcich miestnym božstvám (*Nymphae Iasi*, *Noreia Augustae*, *Atrans Augustae*, *Nutrices*). Z nich je potvrdených 6 osôb na 6 nápisoch a to len medzi Poetoviom a *Statiom Atrantis*. Naopak, vo východnej časti je najvyššia frekvencia osôb na nápisoch dedikovaných cisárom, rôznym geniom a Jupiterovi, prípadne ich kombináciám.

Mithraizmu a *Portoriu* sa venujem aj v poslednej kapitole, kde sa v prvej časti sústredím na kategorizáciu povolání mithraistov v rámci Dunajskej oblasti. Využil som kategorizáciu použitú

v databáze EDH, ktorá používala termíny: „Nižšie miestne úrady, správa cisárskych majetkov“; „Vyššie miestne úrady, Decurio“; „Augustales“; „Equites“; „Vojenský personál“; „Senátorský rád“; „Neznáme“. Doplnil som len kategóriu „Iné“, a to najmä pre rodinných príslušníkov a pre 126 osôb z Viruna, ktoré nemali výpovednú hodnotu vo výslednej analýze. Pridal som aj kategóriu „Nezadané“ definujúcu osoby, pre ktoré nebolo potrebné určovať ich profesiu. Množstvo nápisov, ktoré dedikovali členovia *portoria* zo západnej časti okrsku, malo významný dopad aj na výsledné čísla. To sa odzrkadlilo na výslednom počte 35 z 257 identifikovaných mithraistov v západných Dunajských provinciách (Raetia, Norikum, Panónia Superior a Inferior) spolu s Regio X a Dalmáciou. Je to rovnaký počet aký tvoril aj vojenský personál a jednalo sa tak o významnú vrstvu medzi mithraistami v tejto oblasti. Najväčšie zastúpenie tvorili mithraisti, ktorí žiadnu profesiu neuviedli. Vo východných provinciách (Moesia Superior a Inferior a Dácia) boli najčastejšie zastúpení taktiež mithraisti, ktorí žiadnu profesiu neuviedli – 46 zo 129. Avšak v tejto oblasti bol zreteľnejšie zastúpený vojenský personál v počte 29 jednotlivcov, zatiaľ čo profesie kategórie „Nižšie miestne úrady, správa cisárskych majetkov“ tvorilo len 13 mithraistov.

Cieľom tejto analýzy bolo predovšetkým preskúmať rozdiely medzi vojenským personálom a profesiami kategórie „Nižšie miestne úrady, správa cisárskych majetkov“, ktoré sú zreteľne viditeľné v západnej oblasti. V tejto oblasti existovali životaschopné mithraistické komunity aj vo vnútorných častiach provincií. Vojenský personál prirodzene dominoval v pohraničných častiach, kde sa nachádzali vojenské tábory. Jeho vplyv bol však obmedzený, čo je najlepšie viditeľné práve pri porovnaní s komunitami v okolí Poetovia, kde dominujú úradníci a civilisti neuvádzajúci svoju profesiu. To naznačuje, že v oblasti medzi Poetoviom a Virunom zohrával vojenský personál pri rozširovaní, alebo udržiavaní kultu boha Mithru iba marginálnu úlohu.

Ako už bolo spomenuté vyššie, nemožnosť datovať mithraistický materiál s vysokou presnosťou zamedzuje určiť s istotou ako sa jednotlivé komunity vyvíjali naprieč celým územím. Avšak po zameraní sa na jednotlivé mithraistické komunity, v ktorých tvorili členovia *Publica Portoria Illyrici* istý podiel, som mohol určiť istú tendenciu naznačujúcu dôležitosť portoriovkej komunity pre mithraizmus v Poetoviu a jeho širšom okolí.

Vďaka 15 mithraistickým členom *portoria* (a zároveň skutočnosti, že tu boli objavené nápisy členov pôsobiacich v iných lokalitách), je možné určiť Poetovio ako akési pomyselné duchovné centrum mithraizmu pre členov *portoria*, minimálne medzi rokmi 150 – 225/250. To

samozrejme súvisí aj s centralizáciou celej západnej oblasti Ilýrskeho colného okrsku do tejto lokality. Z 24 známych mithraistov z Poetovia (datovateľných s vysokou pravdepodobnosťou do 2. st. n.l.) tvorilo 13 členov *Publica portoria Illyrici* viac ako polovicu. Svedčí to tak najmä o veľmi silnom vplyve členov *portoria* na komunitu mithraistov počas 2.st. n.l. Tento vplyv sa však od 3. st. n.l. stáva postupne zanedbateľným (z pohľadu analýzy epigrafických pamiatok). Inak povedané, nech už priniesol do Poetovia kult Mithru ktokoľvek, jeho chrbticou a komunitou, ktorá napomohla rozvíjaniu tohto kultu v rámci celej lokality, boli členovia *Publica Portoria Illyrici*.

Zároveň mi zameranie sa na jednotlivé lokality priniesol pohľad na to, aký dosah mohla mať táto komunita v širšom okolí. Mithraistické nápisy členov *portoria* totiž neboli objavené len v relatívnej blízkosti (Atrans), ale aj v lokalitách vzdialených okolo 250 km (Statio Bilachinensis, Senia) a dokonca v 450 km vzdialenom Statio Enensis (dnešný Mühlthal v Nemecku). Hypoteticky je možné priradiť do tejto skupiny aj 450 km vzdialené Statio Confluentes (dnešný Zemun v Srbsku), a to na základe nápisu objaveného v Mithraeu II v Poetoviu. Vzhľadom na mithraistické nápisy členov *Publica Portoria Illyrici* z týchto lokalít a ich väzby na Poetovio je možné, že kult boha Mithru používali na posilnenie kolegiality a vlastnej komunity. Dosah, ktorý mali tieto sekundárne komunity na šírenie kultu boha Mithru bol však výrazne menší ako v prípade Poetovia.

Posledný z mojich cieľov, ktorým bolo objaviť prepojenie medzi mithraistickými členmi *Publica Portoria Illyrici* západnej a východnej časti Ilýrskeho colného okrsku, nebolo možné preukázať. Jedinou postavou, ktorá je preukázateľným mithraistom a pôsobila v západnej a východnej časti tohto okrsku je C. Antonius Iulianus. Ten ako civil dedikoval oltár objavený v rumunskej Cioroiași (Dácia) a zároveň oltár objavený v slovinskej Lukovici (Noricum), ktorý dedikoval už ako *procurator portorii publici*. Táto skutočnosť je však len jedným z ďalších náznakov existencie dvoch (alebo viacerých) častí *Publica Portoria Illyrici*.

Výberová bibliografia:

Alföldy, G. 2005. "Inschriften und Biographie in der römischen Welt." In K. Vössing (ed.), *Biographie und Prosopographie. Internationales Kolloquium zum 65. Geburtstag von Prof.Dr. Anthony R. Birley*, 28. September 2002, Schloss Mickeln, Düsseldorf. Stuttgart: Franz Steiner Verlag. 29–52.

Chalupa, A. 2016. *The Origins of the Roman Cult of Mithras in the Light of New Evidence and Interpretations: The Current State of Affairs*“, *Religio: Revue pro religionistiku* 24/1.

Chalupa, A. 2021. *The Network(s) of Mithraism: Discussing the Role of the Roman Army in the Spread of Mithraism and the Question of Interregional Communication*. *Religio: Revue pro Religionistiku* , 29(2), 107–131. <https://doi.org/10.5817/Rel2021-2-1>.

Clauss, M. 1992. *Mithras: Kult und Mysterium*. Darmstadt: Verlag Philipp von Zabern, 2012. ISBN 9783805345811.

Clauss, M. 2000. *The Roman Cult of Mithras: The god and his mysteries*. Translated by Gordon, Richard. Edinburgh University Press. ISBN 0-415-92977-6. ISBN 0-7486-1396-X.

Collar, Anna, and Troels Myrup Kristensen. 2020. *Pilgrimage and economy in the ancient Mediterranean*.

Cumont, M. 1896-1899. *Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra* 1-2. Bruxelles.

De Laet, Sigfried Jan. 1949. *Portorium: étude sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout a l'époque du Haut-empire*. Brugge: De Tempel.

Gassner, V, Jilek, S., Ladstätter, S. 2002. *Am Rande des Reiches. Die Römer in Österreich, Österreichische Geschichte 15 v. Chr. – 378 n. Chr.*

Gordon, R.L. 2017. *Projects, performance and charisma: Managing small religious groups in the Roman Empire: Religious Entrepreneurs and Innovators in the Roman Empire*. 10.1515/9783110448184-012.

Kintigh, K. 2006. *The promise and challenge of archaeological data integration*. *American Antiquity*, 71(3), 567–578.

Kritzinger, Peter - Schleicher, Frank. - Stickler, Timo. 2015. Studien zum römischen Zollwesen. (Reihe Geschichte, Bd. 7.) Duisburg, Wellem.

Ligt, L – Houten, P.H.A. – Willet R. 2014. An Empire of 2000 Cities. Urban Networks and Economic Integration in the Roman Empire, TMA 52.

Martin L.H. 2018. "Was there a network of Roman Mithraists?" *Religio*. 26 (2), 167-182.

Meyer, E.A. 2011. Epigraphy and Communication in *The Oxford Handbook of Social Relations in the Roman World*.

Misic, B. 2013, 'Cults and Religious Integration in the Roman Cities of the Drava Valley (Southern Pannonia)', Ph.D., Royal Holloway, University of London.

Price, S. 2012. Religious Mobility in the Roman Empire. *The Journal of Roman Studies*, 102, 1–19.

Raja, R. – Rüpke, J. 2015. Archaeology of Religion, Material Religion and the Ancient World. In RAJA, R. – RÜPKE, J. (eds): *A Companion to the Archaeology of Religion in the Ancient World*. Leiden– Boston, 1–27.

Schön, Dorit. 1988. *Orientalische Kulte im Römischen Österreich*. Wien [etc.]: Böhlau.

Steidl, Bernd. 2008. Neues zu den Inschriften aus dem Mithraeum von Mühlthal am Inn. *Pons Aeni, Ad Enum und die statio Enensis des publicum portorium Illyrici*. *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 73, 53-85.

Szabó, C. 2018b: The Material Evidence of the Roman Cult of Mithras in Dacia CIMRM Supplement of the province *Acta Ant. Hung.* 58, 325–357. DOI: 10.1556/068.2018.58.1–4.20.

Szabó, C. 2020. Danubian Provinces: History of a Notion. *Transilvania*, nr. 6. 2020, 88-96.

Vermaseren, M. J. 1956. *Corpus inscriptionum et monumentorum religionis Mithriacae*. Hagrae Comitibus: M. Nijhoff.

Vittinghoff, Friedrich. 1953. "Book Review: Portorium. Etude sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout à l'époque du Haut-Empire". *Gnomon*. 25 (2): 134-135

Wilkes, John J. 2000. *The Illyrians*. Oxford (UK): Blackwell.

Zimmermann, R. 1996. *The law of obligations: Roman foundations of the civilian tradition*. Cape Town: Juta.

Odborná činnosť autora:

KAMPEL, Martin - SARKISJAN, Juraj. Pottery Data Quantification. In: VARELA, Sandra L. Lopez. The Encyclopedia of Archaeological Sciences. 1 vyd. Malden, MA: Wiley Blackwell, 2018, s. 1227-1234. ISBN 978-0-470-67461-1. DOI 10.1002/9781119188230.saseas0473.

SARKISJAN, Juraj - KAMPEL, Martin. A Practical Investigation for 3D Pottery Acquisition. In: IMEKO International Conference on Metrology for Archaeology and Cultural Heritage (MetroArchaeo 2017). Red Hook, NY: Curran Associates, Inc., 2021, s. 64-69.

SARKISJAN, Juraj. Eastern Cults in Upper Danubian Provinces. Poster. Prague 1, Celetná Street no. 20, Zelená posluchárna (1st Floor, Room no. 141)., 2014.

SARKISJAN, Juraj. Bulk finds from the temples of Eastern cults in Upper Danubian Roman provinces. Prednáška. Ingolstadt, Nemecko, 2015.

SARKISJAN, Juraj. Utilization of the Bulk finds for better understanding of the Eastern Cults. Prednáška. Erfurt, 2015.

SARKISJAN, Juraj. Dva falzifikáty z banskobystriického múzea. Pamiatky a múzeá. 2014, 2014 (4), 39-41. ISSN 1335-4353.